

Grepen uit de geschiedenis van de militaire administratie

H. L. Zwitzer

kapitein vsd van de militaire administratie

In de beginfase van de strijd tegen Spanje waren de opstandige Nederlandse gewesten aangewezen op huursoldaten, maar de Republiek ging al vrij spoedig over tot de vorming van een staand leger dat geheel uit vrijwilligers bestond.

Een van de kenmerken van huurtroepen is dat zij tijdelijk worden aangeworven, dikwijls slechts voor één veldtocht, en daarna weer worden afgedankt. In tegenstelling tot gelegenheidslegers, die een tijdelijk karakter hebben, betekent een staand leger een continue belasting van het staatsbudget. Hierdoor ontstaat ook behoefte aan continuïteit in het beheer over het oorlogsapparaat. Het financiële aspect van dit beheer dat zich afspeelt binnen de krijgsmacht, behoort tot het gebied van de militaire administratie.

In dit artikel zal worden gepoogd een overzicht te geven van de ontwikkeling van de militaire administratie in Nederland sedert het ontstaan van de Republiek der Verenigde Nederlanden tot het begin van de Tweede Wereldoorlog.

De tijd tot 1795

De historisch verklaarbare, maar daarom niet minder wonderlijke, staatsinrichting van de Republiek vormde een beletsel voor een efficiënt beheer van het leger, hoewel de begrippen zuinigheid en bezuiniging ook toen, waar het de strijdkrachten betrof, even bekend waren als tegenwoordig.

Door het ontbreken van een eenvormig belastingstelsel voor de gehele Republiek — ter financiering van de oorlogvoering tegen Spanje bij de Unie van Utrecht in 1579 wel overeengekomen, maar nooit ingevoerd — ontstond een systeem dat de betaling van de troepen voor het grootste deel overliet aan de Provincies. Behalve deze zogeheten *gerepartieerde militie* konden ook nog troepen ten laste komen van de Unie als geheel, waarvoor de gelden werden gevonden in de Generaliteitslanden.

De sommen die de Provincies aan het leger besteedden, werden in mindering gebracht op hun jaarlijkse bijdrage in de financiën der Unie.

Het opperbestuur over het leger lag in handen van de Generaliteit. In de praktijk betekende dit dat vooral drie autoriteiten zich bemoeiden met de gang van zaken in het leger: de Staten-Generaal, de Raad van State en de Kapitein-Generaal der Unie, voor zover deze functie tijdens de stadhouderloze tijdperken niet vakant was.

Aan de Raad van State en de Kapitein-Generaal was in feite het dagelijks bestuur toevertrouwd. Deze op het oog eenhoofdige leiding (de Kapitein-Generaal had als Stadhouder zitting in de Raad van State) werd doorkruist door het repartitiestelsel dat aan de afzonderlijke provincies in hun kwaliteit als betaalsheer bepaalde bevoegdheden gaf over de troepen van het Staatse leger die te hunnen laste kwamen. Dit betrof onder meer het recht van patent (het verlenen van toestemming voor het laten doortrekken van troepen over het grondgebied van de Provincie) en de benoeming van bepaalde categorieën officieren.

Het repartitiestelsel heeft tot 1795 bestaan en het zou mogelijkwijs weinig reden tot klachten hebben gegeven, ware het niet dat de Provincies in hun functie van betaalsheer meermalen te kort schoten. Vooral uit de begintijd van de Republiek zijn voorbeelden bekend van ergerlijke wanbetaling. In de jaren voorafgaande aan het bestand, toen de oorlogslasten door uitbreiding van het leger toenamen, kwamen verscheidene compagnieën op de oorlogsbegroting voor met de aantekening „Worden niet betaald” [1].

Een min of meer geregelde betaling kwam tot stand toen particulieren de gelden gingen voorschieten aan de kapiteins en ritmeesters die compagnieën onder hun bevel hadden en tot wier zorg de uitbetaling van de tractementen en soldijen behoorde.

De geldschietters, meer bekend onder de naam *solliciteurs*, rekenden dan later af met de betaalsheer van wie zij het bedrag ontvingen dat de kapiteins volgens de monsterrollen over een bepaalde periode te goed hadden. De verdienste van de *solliciteurs* zat in de — soms exorbitant hoge —

rente die zij de kapiteins in rekening brachten. Het gevolg was dat de kapiteins met de monsterrollen manipuleerden en daarop fictieve soldaten vermeldden, uit wier tegoed geschreven soldij de rente aan de sollicitteurs werd voldaan, terwijl een eventueel batig saldo in de zakken van de kapiteins verdween.

De raadpensionaris Anthonie Duyck — opvolger van Van Oldenbarneveldt — becijferde dat op deze manier jaarlijks f 800.000 werd betaald voor niet bestaande soldaten. Nogal ironisch merkt *Wijn* hierover op dat dit een hard gelag was voor een regering

... waarin het koopliedenelement den boventoon voerde, en die ten allen tijde gemakkelijker van hare soldaten dan van haar geld kon afstappen. [2]

Met het *Placaat op de Monsteringe* van 1599 schiep het Uniebestuur een regeling, die tot doel had een eind te maken aan de hiervoor gesignaleerde wantoestanden en die bedriegerijen met betrekking tot het compleet houden van de compagnieën moest voorkomen. Volgens dit plakkaat zouden de kapiteins en ritmeesters voortaan op de monstering

... hebben te presenteren alleenlijk opregte en waaragtige Soldaaten, weesende goede kloeke Mannen, tot de Waapenen die sy voeren bequaam en haar soldij weerdig. [3]

Voorts moest na elke monstering, die twaalf keer per jaar zou worden gehouden, de monsterrol aan de Raad van State worden gezonden...

... om te beveelen dat de betaalinge daar na werde gedaan.

Het monsternen der troepen was een ritueel waarbij de compagnie in haar geheel stond aangetreden en de *monstercommissaris* de taak had te onderzoeken of hij met echte soldaten te maken had en hem geen knollen voor citroenen werden verkocht in de vorm van voor de gelegenheid aangeworven zwervers, bedelaars, avonturiers of als soldaat verklede vrouwen en kinderen, die de kapitein gebruikte om zijn compagnie tijdens de monstering compleet te hebben, om ze na afloop daarvan weer af te danken.

In het *Placaat op de Monsteringe* zijn duidelijk controle-elementen te herkennen. Zowel de controle „sur place” (de monstering) als de controle „sur pièce” (de verificatie van de monsterrollen door de Raad van State) zijn erin aanwezig. Zonder twijfel hebben wij hier te maken met een van de oudste regelingen op het gebied van de mili-

taire administratie die in de Republiek werd gehanteerd.

Het plakkaat werd diverse keren opnieuw uitgegeven en onder de aandacht gebracht. *Wijn* ziet hierin een bewijs voor de vele misbruiken die er op het gebied van de betaling hebben geheerst. Dat is zeker juist voor de beginjaren van de Republiek, maar de frequentie van de heruitgaven is toch niet zo hoog, dat de conclusie niet gewettigd zou zijn dat er een zekere preventieve werking van uitging. Daar komt nog bij dat het plakkaat werd vernieuwd op tijdstippen dat het Staatse leger zich weer op voet van oorlog bevond, zoals in 1623, niet lang na afloop van het bestand, en in 1673, na het uitbreken van de oorlog met Engeland, Frankrijk, Münster en Keulen. In dit licht gezien is het begrijpelijk dat de regering van de Unie er het grootste belang bij had dat op de monsterrollen slechts soldaten voorkwamen die — in de woorden van het plakkaat — bekwaam waren tot het voeren van de wapenen en hun soldij waardig. Het *Placaat op de Monsteringe* bleef echter een halve maatregel zolang de sollicitteurs vrij spel hadden. Een enigszins sluitend systeem ontstond toen de sollicitteurs aan banden werden gelegd door een resolutie van de Staten van Holland en Westfriesland van maart 1676 [4].

Daarin werd het getal der sollicitteurs beperkt tot 36 voor alle compagnieën die ter repartitie van Holland stonden en dat was het merendeel omdat deze Provincie meer dan vijftig procent van de defensielasten voor haar rekening nam. Het ambt van sollicitteur kon alleen nog worden uitgeoefend door personen die daartoe speciaal door de Staten van Holland en Westfriesland waren aangesteld en van wie een waarborgsom werd geëist van vijfduizend gulden. Onder ede moesten zij verklaren:

... geen hooger, maar wel minder intrest van haar vershot te sullen trekken (...) dan sestion stuyvers van hondert guldens ter maand van twee en veertigh daagen.

Om de sollicitteurs een vast inkomen te verzekeren werd hun bovendien een beloning toegekend overeenkomende met de soldij van één soldaat voor elke compagnie die zij bedienden.

Bovengenoemde resolutie werd uitgegeven na ruggespraak met de Kapitein-Generaal der Unie en aangenomen mag worden dat in de overige Provincies een dergelijk overleg tot een zelfde soort regeling leidde.

Behoudens diverse wijzigingen, onder meer wat betreft de invoering van een controle op de boeken van de sollicitteurs en voorts op het punt van

Num. 2

PLACAAAT

op het stuk van de

MONSTERINGE,

tot voorkoominge van alle frauden in het
compleet houden van de

COMPAGNIEN.

Vernieuwt en gearresteert den 4 February 1599.

IN 'S GRAVENHAGE,
By *Aelbrecht Heyndricksz*, Drukker ordinaris der Heeren
Staaten Generaal. Anno 1599.

de interest, waarvan het maximum kon fluctueren tussen de tien en zestien stuivers per honderd gulden, heeft deze regeling tot 1795 bestaan.

De betaling der soldijen geschiedde door de kapiteins en ritmeesters in de vorm van een voorschot, de zogenoemde „leening” — een term die nog tot in de negentiende eeuw werd gebruikt — en die werd verrekend na goedkeuring van de monsterrol door de Raad van State en de daarop volgende afgifte van de betalingsopdracht.

Tot 1772 bestond geen uniformiteit in de wijze waarop de commandanten der compagnieën hun administratie moesten voeren; die was nogal uitvoerig, omdat voor iedere soldaat een soort rekening-courant werd aangehouden voor de bedragen die hem wegens verstrekte wapens en kleding werden ingehouden.

In laatstgenoemd jaar kwam een regeling tot stand die met enige goede wil kan worden beschouwd als een soort Reglement van Administratie [5]. Daarbij moet men wel bedenken dat de bepalingen daarvan niet meer bevatten dan een uniformering van in de praktijk reeds bestaande methoden van administratievoering binnen de compagnieën.

Het administratieve systeem dat tot 1795 heeft gegolden kan in het kort als volgt worden samengevat.

De administratieve eenheid was de compagnie en niet het korps. De gelden ontving de compagnie niet rechtstreeks uit de schatkist maar via een tussenpersoon, de solliciteur, die optrad als een soort bank en die voor zijn bemiddeling een zekere provisie ontving. Tussen de compagnie en de betaalsheer bestond administratief gezien geen enkele relatie. De kapiteins hadden, wat betreft hun geldelijke besommingen, slechts te maken met de solliciteurs, die met elk der compagniescommandanten een rekening-courant hadden lopen.

Het ontbreken van een rechtstreekse relatie tussen de kapiteins en de betaalsheer betekende, dat eerstgenoemden ook geen rekening en verantwoording aflegden over de hun door de solliciteurs ter beschikking gestelde gelden. Voor zover er sprake was van een *verantwoordingsplicht* werd deze gerealiseerd door middel van het instituut van de monstercommissarissen, dat na de troepenvermindering van 1716 werd afgeschaft, waarna alleen de verificatie van de monsterrollen door de Raad van State als controlemiddel overbleef.

De Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland, 1795-1810

De „Fluwelen Revolutie”, waardoor het meer dan

tweehonderd jaar oude staatsbestel plaats maakte voor de Bataafse Republiek, was — de uitdrukking zegt het al — een zachte omwenteling geweest, die niettemin ingrijpende gevolgen had. Ook het leger werd gereorganiseerd, waarmee het *Comité tot de algemene zaken van het Bondgenootschap te Lande*, aangespoord door de ongeduldige en driftige generaal Daendels, zich belastte.

Het Comité, dat in de plaats was gekomen van de Raad van State, bood op 8 juni 1795 de Staten-Generaal een „Plan tot organisering van de Armee van de Republicq” aan [6]. Het opmerkelijke van dit Plan was de aandacht die de militaire administratie erin kreeg:

Mede moeten wij Uw Hoog Mog als ten hoogsten noodzakelijk voordragen dat alle de Troupes, uit een en dezelfde Generaliteits Cassa worden betaalt, om daar door voor te koomen de altoos duurende stribbelingen, welke door de respective Bondgenooten, over het gezag der Troupes op hunne Provinciën gerepartieert, het welk helaas, te dikmaals, de volstreckte ruïne van veele brave Officieren heeft te weeg gebracht, en altoos ten nadeele van 's Lands dienst heeft verstrekt, . . .

Duidelijker kon het niet worden gezegd en na amendering op enkele punten kwam de organisatie van de militaire administratie eruit te zien zoals het Comité dit in het Plan en de daarbij behorende bijlagen had voorgesteld.

In Den Haag werd een *Bureau van betaling* opgericht met aan het hoofd een Agent of Superintendent, bijgestaan door drie solliciteurs of betaalsmeesters. Voorts werden vier commissarissen van oorlog aangesteld die een *controleerende functie* hadden. Ten slotte werd de administratie bij de korpsen geregeld in het „Provisioneel reglement voor de oeconomie van de troupes van den Staat” [7]. Daarin was bepaald dat bij elk korps een *Raad van administratie* zou worden gevormd, samengesteld uit officieren, onderofficieren en manschappen, variërend in aantal van vijf tot twaalf leden, afhankelijk van de grootte van het korps. De instelling van de Raden had duidelijk de bedoeling de eenheid van administratie in elk korps te onderstrepen en af te rekenen met de „voorheen plaats gehad hebbende particuliere administratie der Compagnieën” [8]. Zij moesten zich uitsluitend met administratieve zaken bezighouden, wat nog eens werd beklemtoond door de bepaling dat in de bijeenkomsten van de Raad van administratie niets mocht worden behandeld „dat eenige betrekking (had) tot de Policie, Discipline of Exercitien” [9].

*W. J. Luns
Schoutman*

Heer Ontfanger Generaal J: V: Sprenger, Wy or-
donneren U te betalen, volgens den Staat van Mi-
litaire Affectatie, aan den *Capitein Jan*

Nicaaten de Manchy

Die Guldens

27. April 1773.

Chor. De Nutte

de somme van *Een honderd vier en vyftig ponden*
Negenhien Schellingen en vier quaden Vlaams
over een Maand Solz van *42* dagen, voor hem en zyne
Compagnie, sterk *55* Koppen, zullende vervallen den

C. Minnick
1^e Battaillon

6^e Reg by advance, conform den Staat
van Oorlog, d'Anno 1773 En brengende nevens deze

254. 19. 4. 1/2
Reg: in 't Register
der Soldy Ordonn:
fol: 36

behoorlyke Quitantie, zal U het zelve in uitgeven geleden
worden. Gedaan in 't Hof van Zeeland, te Middelburg,
den *16. April 1773.*

J. Schone

W. J. Luns

Jan Stuyvenberg

fiat registratio.

Gefien ter Rekenkamer van
Zeeland den *10 Juny 1773.*

Ter Ordonnantie van de Gecommitteerde
Raden van Zeeland

Johannes Marinusfen. Gysbertus

*Voldaan aan ons
Kapeijnerfandisus.*

Aan elke Raad was een *luitenant-kwartiermeester* toegevoegd als secretaris, die tevens was belast met het bijhouden van de voorgeschreven registers en lijsten en met de betaling van de tractementen aan de officieren. De gelden voor de soldijen der onderofficieren en soldaten werden door hem ter verdere uitbetaling aan de compagniescommandanten ter hand gesteld.

De kwartiermeester was de functionaris die voor de Raad van administratie de werkzaamheden verrichtte. Het beheer over de kas van het korps was niet aan hem, maar aan de Raad opgedragen die de kwartiermeester van de nodige gelden voorzag, zo vaak als hij betalingen moest doen. De gelden van het korps werden bewaard in een kist met drie verschillende sloten, waarvan de president van de Raad, de oudste kapitein of ritmeester en de kwartiermeester elk een sleutel hadden.

De fondsen voor de betaling van de troepen werden verkregen door het trekken van wissels op een van de in Den Haag zetelende betaalmeesters.

In het verleden was bij de vaststelling van het voor soldijen benodigde bedrag uitgegaan van de *organieke sterkte* van de compagnie. Bij het nieuwe systeem werd dit stelsel verlaten en kon over een periode van drie maanden niet meer geld worden aangevraagd dan overeenkwam met de *effectieve sterkte* gedurende dat tijdvak. Voor de eerste twee maanden ontvingen de Raden van administratie weliswaar de soldijen berekend naar de volledige sterkte van het korps, maar in de derde maand moest worden verrekend wat te veel was ontvangen.

De verantwoordelijkheid voor de administratie binnen het korps lag bij de commandant. Controle werd uitgeoefend door de commissarissen van oorlog, die bij de brigades waren ingedeeld en viermaal per jaar alle korpsen van een brigade moesten controleren:

... om na te gaan of de ordres van de Lande wel worden uitgevoerd, of de Leeningboeken in order zyn, en 's Lands interest worde behartigt, en of den Soldaat volkoomen het zyne krygt.

Van hun bevindingen brachten zij verslag uit aan het militair departement en aan de commandant van de brigade. De commissarissen waren voorts belast met de verificatie van de maandelijks door de Raden van administratie op te maken sterktestaten, die vervolgens aan de betaalmeesters werden gezonden [10]. Deze ten slotte vergeleken de

staten met de aan de desbetreffende korpsen verstrekte fondsen.

Eenmaal per zes maanden moesten de betaalmeesters aan het gouvernement „rekening van ontfang en uitgaaf” doen [11]. De sollicitateur of betaalmeester was in dit systeem dus de rekenplichtige functionaris en niet de kwartiermeester of de Raad van administratie.

De opvallendste verandering die met de nieuwe regeling werd ingevoerd was de aanwijzing van het *korps als administratieve eenheid*, waarmee de grondslag werd gelegd voor een beter beheer van 's lands gelden binnen de armee. De kwartiermeesters moesten bij de korpsen zorgen voor de nodige deskundigheid op het gebied van de administratie. In hoeverre de in 1795 en 1796 aangestelde 35 kwartiermeesters daarin zijn geslaagd zonder daartoe de nodige opleiding te hebben gehad, is in zoverre positief te beantwoorden dat *de officier van administratie sindsdien permanent in de organisatie* van het Nederlandse leger vertegenwoordigd is geweest, zij het met wisselende bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Of het nieuwe stelsel onmiddellijk vruchten afwierp is een andere vraag. Het „Oeconomie-reglement”, dat op 8 juli 1795 in werking was getreden, gaf niet meer dan een kader. Uitvoeringsvoorschriften ontbraken, waardoor de administratieve bepalingen min of meer in de lucht bleven hangen. Nochtans was een ontwikkeling ingezet die na 1813 een vervolg kreeg, dat onmiddellijk aansloot op de periode van 1795 tot 1810.

Een tijdgenoot die tussen 1789 en 1810 onder alle regimes had gediend, laatstelijk als kapitein-kwartiermeester, in 1807 zelfs was benoemd tot Ridder van de Hollandsche orde der Unie en na 1813 achtereenvolgens de functies bekleedde van commissaris van de monsteringen, inspecteur van administratie, agent van oorlog en intendant, oordeelde dat:

... gebrek aan vaste grondbeginselen en daaruit ontstaande aanhoudende veranderingen (...), zoo wel in het vak van militaire administratie, als in alle andere takken van bestuur ...

het tijdperk van de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland hadden gekenmerkt. Hij deed deze uitspraak in een boekje dat in 1818 werd uitgegeven onder zijn initialen J. H. K., waarin men de toenmalige inspecteur van administratie J. H. Kesman herkent [12]. K's mogelijk door opportunisme ingegeven visie stelde op een tekort aan memorie en leed bovendien aan kortzichtigheid.

◁ **Opdracht tot betaling van soldij** (Rijksarchief in de Provincie Zeeland, Rekenkamer C, inv.nr 337, 1773)

Hij zag slechts discontinuïteit, waar eerder het tegenovergestelde aanwezig bleek te zijn.

De militaire administratie in de Koninklijke Landmacht

Na de Franse overheersing was met grote voortvarendheid begonnen aan de wederopbouw van het leger; wat de administratie betreft was reeds op 14 februari 1814 een *Provisioneel reglement op de monsteringen, de betaling en administratie der landmagt* tot stand gekomen. Deze opmerkelijke spoed is verklaarbaar omdat kon worden teruggegrepen op een ouder reglement, dat op 1 januari 1808 onder koning Lodewijk Napoleon in werking was getreden [13].

Zowel in de regeling van 1808 als in die van 1814 zijn de principes te onderkennen die in 1795 werden ingevoerd. Het korps bleef gehandhaafd als administratieve eenheid en de administratie werd in handen gelegd van een college, bestaande uit de commandant van het korps en twee kapiteins-commissarissen, bijgestaan door de kwartiermeester als secretaris.

De administratie van het korps moest worden ingericht volgens het Italiaans of dubbel boekhouden [14]. Daaruit mag niet de gevolgtrekking worden gemaakt dat de boekhouding bij het korps was gericht op het registreren van de veranderingen in een vermogen. Zij was in werkelijkheid een *kasboekhouding*, een registratie van inkomsten en uitgaven, geheel volgens het kameralistische principe dat uitsluitend de kasmiddelen tot object heeft en veranderingen in het vermogen die geen kashandelingen tot gevolg hebben, buiten beschouwing laat.

Wat men indertijd bedoelde met dubbel boekhouden is, dat debitering van de ene rekening slechts kan plaatsvinden door gelijktijdig een andere rekening te crediteren en omgekeerd. Een systeem dat ook thans nog door de korpsadministratie wordt gehanteerd en dat bekend staat als evenwichts- of dubbele boekhouding.

In het reglement van 1814 waren de controle en de verificatie opgedragen aan de commissarissen van de monsteringen, die in 1815 werden vervangen door een *korps inspecteurs der administratie bij de armee*. [15]

Aan het hoofd van dit korps stond een inspecteur-generaal der administratie; verder telde het inspecteurs, onder-inspecteurs en adjuncten.

Toen het houden van monsteringen in 1819 werd opgedragen aan generaals en hoofdofficieren van het leger, betekende dit een inkrimping van de

werkzaamheden van de inspecteurs, wat tot gevolg had dat het korps werd opgeheven en vervangen door een — kleiner — *korps agenten van oorlog*, sedert 1830 bekend als *militaire intendanten* [16]. Dit was een ook in andere landen gebruikelijk geworden benaming voor functionarissen wier werkzaamheden zich bewogen op het gebied dat toen algemeen met de term „legerverpleging” werd aangeduid. Omdat de taak van de intendanten zich voor het grootste deel bleef uitstrekken over het terrein van de militaire administratie, en in wezen niet verschilde van die van hun voorgangers, de agenten en de inspecteurs, had het meer voor de hand gelegen terug te keren tot laatstgenoemde benaming, die ook beter de controlerende aspecten van hun werkzaamheden tot uitdrukking bracht. In dit artikel zal nog blijken dat sommigen hierin later de oorzaak zagen van bepaalde controversen in het dienstvak der militaire administratie.

De intendanten hadden, evenals voorheen de agenten en de inspecteurs, bemoeienis met

... al het geen de betaling der armee, de kleeding, de kazernering, de geneeskundige dienst, de hospitalen, de transporten, de levensmiddelen, en het verifiëren der monsterrollen betreft. [17]

Met „betaling der armee” werd in het bijzonder bedoeld het nazien van de fondsenaanvragen der korpsen, het verlenen van mandaten aan de korpsen om de gelden te innen bij de provinciale betaalmeesters¹ en voorts de betaling van officieren zonder troepen.

De overige taken waren deels controlerend van aard, bv. de verificatie van de rekening en verantwoordingen van de administrateurs der hospitalen en deels hadden zij een verzorgend aspect, zoals de geregelde voorziening van het leger met levensmiddelen, fourages voor paarden en andere behoeften.

In de organisatie van het leger werden aanvankelijk uitsluitend de intendanten onder de militaire administratie begrepen. De kwartiermeesters behoorden tot het korps waarbij zij waren geplaatst [18]. (Een situatie die overeenkwam met die van de sergeanten-majoor-, opperwachtmeesters- en adjudanten-administrateur, die voor 1940 geen deel uitmaakten van het dienstvak der militaire administratie.)

ONDANKS deze formele scheiding bestond er door

¹ Provinciale betaalmeesters waren beambten van het ministerie van financiën, die hun standplaats hadden in de hoofdsteden der provincies en onder meer waren belast met de verstrekking van gelden aan de korpsen van het leger.

AANKOMENDE SOMMEN VOOR SOLDIJ.

	Get. dagen.	Sold. p. dag.	BEDRAG.		Get. dagen.	Sold. p. dag.	BEDRAG.		Get. dagen.	Sold. p. dag.	BEDRAG.
Met en zonder toelage van brood.				Met campagne-vivres en huisvest.m. voeding.				Ingescheept.			
—				—				—			
Sergt. 1e kl.	86	1.02	87 72	Sergeanten	2	0.92	1 84	Sergeanten.	1	1.22	1 22
Idem 2e kl.	41	0.82	33 62	Idem.	2	0.72	1 44	Idem.	1	1.02	1 02
Korporaals.	60	0.47 ⁵	28 50	Korporaals.	1	0.37 ⁵	0 37 ⁵	Soldaten.	1	0.56 ⁵	0 56 ⁵
Soldaten.	85	0.39	33 15	Soldaten.	2	0.26 ⁵	0 53	Met daggeld.			
Idem.	70	0.36 ⁵	25 55					—			
Idem.	12	0.31 ⁵	3 78					Sergeanten.	2	0.60	1 20
Idem.	25	0.34	8 50					Korporaals.	2	0.60	1 20
								Soldaten.	1	0.60	0 60
								Verhaal voor een gedeelte.			
Transporteeren	f		220 82	Transporteeren	f		225 00 ⁵	TOTAAL..	f		230 81

Wij ondergeteekende presente Officieren der compagnie, verklaren op onze eer, dat de veranderingen en bewegingen op de Monsterrol, overeenkomstig de daarvan gehouden dagelijksche aantekeningen, zoodanig als zij werkelijk zijn voorgevallen, naar waarheid zijn vermeld, en dat de daarin uitgetrokken soldij ten behoeve van de daarop recht-hebbenden is aangewend; mitsgaders dat het bedrag van het kleedings- en reparatiefonds, benevens de eerste uitrusting, op de bijzondere rekening van de daarbij belanghebbenden is overgebracht.

Opgemaakt te Middelburg, den 1sten Juli 1880.

De Kapitein,
N. N.
De 2de Luitenant,
N. N.
De 1ste Luitenant,
N. N.

Voorbeeld van een eindberekening op een monsterrol, met verklaring inzake de juistheid van de veranderingen en bewegingen (ca. 1880)

beider werkzaamheden een nauwe relatie tussen de intendanten en de kwartiermeesters. Eerstgenoemden werden bovendien voornamelijk gerecruteerd uit de kwartiermeesters, die op hun beurt voortkwamen uit daarvoor geschikte onderofficieren, die zich voor deze functie konden bekwamen en na een examen werden aangesteld tot tweede luitenant-kwartiermeester [19].

De aanvulling van de intendanten² uit de kwartiermeesters blijkt uit de diverse besluiten waarbij de organisatie van het korps was geregeld [20]. Ook

² Het korps intendanten bestond uit de hoofdintendant, intendanten 1e en 2e klasse, onder-intendanten 1e en 2e klasse, adjuncten en aspiranten, die in de genoemde volgorde waren geassimileerd aan de rang van generaal-majoor t/m die van tweede luitenant.

was het mogelijk dat onder-intendanten als kwartiermeester werden tewerkgesteld en het besluit van 1841 zag in deze uitwisselbaarheid een reden om de relatie op dit punt tussen de intendanten en kwartiermeesters uitdrukkelijk vast te leggen. Nog een stap verder ging de in 1850, mede uit bezuinigingsdrang, ingevoerde reorganisatie van de militaire administratie. Bepaald werd dat voortaan de beampten en de officieren voor de dienst der militaire administratie onder een algemeen kader zouden vallen, dat zou worden aangeduid met de naam *Personeel van de militaire administratie* [21]. Dit personeel omvatte de intendanten, de kwartiermeesters en de — hier volledigheidshalve te noemen — administrateurs van kleding en wapening. In 1853 werd voor intendanten en kwartiermees-

ters een zelfde uniform vastgesteld, waarmee ook naar buiten bleek dat beide categorieën in feite tot één korps behoorden [22].

Het in 1814 ingevoerde reglement van administratie was in 1819 vervangen door een nieuw voorschrift [23]. Ook dit reglement handhaafde het collegiaal bestuur over de administratie bij de korpsen, evenals zijn opvolger uit 1886, dat twee jaar later in werking trad [24].

Pas bij de reorganisatie van 1913 werd *uitsluitend de kwartiermeester belast met het administratief beheer over het korps* en werd hij de *rekenplichtige functionaris* volgens de toen geldende comptabiliteitsvoorschriften [25].

Het systeem dat in grote trekken sedert 1795 had bestaan, werd hiermee verlaten door de verantwoordelijkheid voor de administratie van het korps op te dragen aan één functionaris.

De kwartiermeester kreeg nu ook de beschikking over de gehele kas van het korps, in tegenstelling tot voorheen, toen het grootste deel van de gelden werd bewaard in de nog steeds bestaande kist met drie sloten, die was geplaatst in de woning van de voorzitter van het hoofdbestuur, belast met de administratie van het korps. Het openen van de geldkist was in het reglement van 1886 nog een plechtige gebeurtenis:

Telkens wanneer de geldkist moet geopend worden, vergadert de hoofdadministratie (...). Zoolang de geldkist geopend is, blijven voorzitter, commissarissen en secretaris vergaderd bij de kist, en deze wordt, voor dat de vergadering wordt opgeheven, weder gesloten. [26]

Op deze omslachtige manier ontving de kwartiermeester de nodige gelden voor het doen van betalingen. De wijzigingen, in 1913 ingevoerd en drie jaar later vastgelegd in een nieuw Reglement van administratie, verlostten hem van deze tot niets meer dienende procedures, en legden de verantwoordelijkheid voor de korpsadministratie volledig bij de man die op dit gebied de meest deskundige was; een situatie die tot op heden is gehandhaafd [27].

De ondergeschikte positie die de kwartiermeester voordien innam als secretaris, betekende niet dat buitenstaanders hem altijd zo zagen. Het is begrijpelijk dat de kenners van alle voorschriften en bepalingen, met name de intendanten en de kwartiermeesters — mogelijk ondanks zich zelf — een zeker aureool van onaantastbaarheid hadden verworven, dat soms de ergernis van anderen opriep. Omstreeks 1885 schreef de gepensioneerde luitenant-kolonel der cavalerie *P. F. Brunings*:

De tijd ligt niet ver achter ons toen de militaire ad-

ministratie de groote despoot was in ons Staatje. De administrateurs deden met alle kracht, aan puntige pennen eigen, onverpoosd gevoelen, dat het leger eigenlijk bestond voor de Administratie, zooals vroeger de Staat bestond voor den Monarch. De meest doortastende chefs, met den minister aan het hoofd, beefden voor de Administratie. Mannen die in Napoleons leger, bij Waterloo, op de Citadel, proeven hadden afgelegd van beleid en grooten moed, hadden in diepe vreedetijd, op hun rustige sponde, nachtmerriën in de gedaanten van spokende intendanten en kwartiermeesters. [28]

Verderop wordt Brunings wat milder in zijn oordeel en noemt hij de administratie:

... een intellectueel flink ontwikkeld korps, dat zijn ware roeping begrijpt en er zich voortdurend voor blijft bekwamen. [29]

De splitsing in een dienstvak der militaire administratie en een dienstvak der intendance

Het door Brunings nog veronderstelde gesloten front van intendanten en kwartiermeesters had tegen het einde van de vorige eeuw een deuk gekregen door de oprichting van een intendancecursus aan de Krijgsschool in 1875, die in datzelfde jaar uit de Stafschool was voortgekomen [30].

De intendancecursus was ontstaan uit het besef dat betere voorzieningen in de behoefte aan een goed gevormde en voorbereide Intendance bij het leger noodzakelijk waren geworden. Tot de opleiding konden officieren van alle wapens en dienstvakken worden toegelaten, en voortaan zouden alleen zij die de cursus hadden gevolgd bij de Intendance worden geplaatst.

Voor de kwartiermeesters betekende dit, dat de doorstroming naar het korps intendanten, en daarmee naar de hogere rangen, moeilijker was geworden.

Het rekenplichtig beheer, tot 1875 een van de hoofdtaken van de intendanten, werd naar de achtergrond geschoven ten behoeve van de meer in de belangstelling gekomen legerverpleging, aan welk specialisme bijzondere eisen werden gesteld die plotseling blijkbaar minder golden voor de militaire administratie.

Intendanten, niet voortgekomen uit de kwartiermeesters, zouden door deze gang van zaken in de toekomst het oppertoezicht kunnen gaan uitoefenen over in de dienst vergrijsde kwartiermeesters. Weliswaar werden de toekomstige intendanten geschoold in de korpsadministratie, maar deze opleiding was niet meer dan theoretisch. Praktische ervaring hadden alleen de kwartiermeesters die tot intendant werden opgeleid.

Protest kon niet uitblijven en in 1893 schreef de toenmalige majoor-kwartiermeester *J. H. H. Vogel*:

...dat eindelijk de tijd is gekomen om tegen dien drang, waarbij de kwartiermeester evenveel achteruit- als de intendant vooruitging met kracht te moeten protesteeren (...). [31]

Deze kwartiermeester bezat een van die puntige pennen waarover Brunings reeds sprak, en die voor die gelegenheid nog eens in de gal was gedoopt, want even verder schreef hij:

Had men in vroegere jaren niet de fout begaan om de hoofdofficieren der administratie den titel van intendant te geven, maar waren die benoemd tot inspecteurs of controleurs, zooals men die in de organisatie van ieder ander rijks-administratief dienstvak (...) aantreft, dan was er vermoedelijk meer de aandacht op gevestigd, dat deze autoriteiten ten behoeve van de comptabiliteit in het leger, ook bij de meeste uitbreiding der afdeeling Intendance behoorden te worden gehandhaafd en dan had men in de benaming „intendant” geen motief gehad, om de kwartiermeesters die niet een bepaalden intendant-cursus hadden gevolgd, als zoodanig en voor het vervolg van den hooger rang uit te sluiten. [32]

Door de veranderde situatie achtte Vogel de intendanten niet meer competent om belast te blijven met de mandatering en de verificatie van de korpsadministraties. Deze taken wilde hij in handen geven van een hoofdofficier-kwartiermeester. Nadat ook nog de Tweede Kamer, bij de behandeling van de begroting van oorlog voor het jaar 1894, zich met de zaken had bemoeid, volgde in 1895 een reorganisatie van de militaire administratie, waarbij de controle op de inwendige administratie en de mandatering aan de intendanten werd ontnomen en overgedragen aan de kwartiermeesters, voor wie in verband met deze taken de rang van luitenant-kolonel werd opengesteld [33]. Soms helpen protesten; majoor Vogel had niet voor niets geschreven en hij behoorde zelfs tot de eerste kwartiermeesters die werden bevorderd tot luitenant-kolonel!

Daarmee was het rumoer overigens nog niet verstomd. In 1897 verscheen in de *Militaire Spectator* een artikel, ondertekend met de initialen A. W. R., waarachter zich vermoedelijk de toen nog eerste luitenant-kwartiermeester A. W. Ruyter verschool, die later kolonel der intendance zou worden [34]. R. vond het een vreemde zaak dat de hoofdintendant de chef was van de kwartiermeesters. Een van zijn argumenten was, dat het aantal intendanten binnen het dienstvak ver beneden dat van de kwartiermeesters lag. Bovendien meende hij dat

het de intendanten die hoofdintendant zouden worden, eenvoudig aan kennis ontbrak om aan het hoofd van de kwartiermeesters te kunnen staan.

Het korps kwartiermeesters (zou) weldra om evenveel, of beter om evenweinig redenen onder de bevelen van een chef van een hospitaal of van een magazijnmeester der artillerie, als onder die van een intendant gesteld kunnen worden. Alle drie hebben nl. dit gemeen, dat zij wel eens iets aan het voeren van administratie hebben gedaan, maar dat zij ambtshalve van de korpsadministratie in haar geheelen omvang nagenoeg niets weten. [35]

R's conclusie was dat de hoofdintendant als chef van de kwartiermeesters diende plaats te maken voor een bureau Inspecteur van de militaire administratie. Hij meende dat de toestand onhoudbaar genoeg was om deze niet nog langer te laten voortduren. Het zou echter nog ruim twintig jaar vergen voordat het zover was.

De in 1910 ingestelde Legercommissie, die de minister van oorlog ongevraagd advies kon verstrekken en die een permanent karakter had, heeft zich ook uitvoerig met de hiervoor genoemde problematiek beziggehouden [36].

In augustus 1916 verscheen een verslag van de commissie, waarin zij pleitte voor ontheffing van de hoofdintendant als chef van de kwartiermeesters. Haar argumenten bracht de commissie als volgt onder woorden:

Thans is de Hoofdintendant jegens den Minister van Oorlog verantwoordelijk voor den toestand van het dienstvak der militaire administratie. (...) Met uitzondering van den Hoofdintendant hebben de officieren der Intendance geenerlei bemoeienis met de administratie der korpsen. Zij zijn nimmer, of — voor zooveel de gewezen kwartiermeesters betreft — slechts in luitenant-functiën in de praktijk van de korpsadministratie werkzaam geweest. De korte tijd, gedurende welken de gewezen leerlingen van den intendant-cursus gewoonlijk ten bureele van een controleur en van een korpsadministrateur worden gedetacheerd, kan hierbij buiten beschouwing blijven. Na eene twintig- of meerjarige vervulling van den Intendance-dienst wordt een hunner bij benoeming tot Hoofdintendant aangewezen tot Chef van het personeel der kwartiermeesters en als zodanig tevens belast met de leiding van den gang van zaken van de administratie der korpsen. De werkkraft van den Hoofdintendant wordt zoo ten volle in beslag genomen door den belangrijken tak van dienst, de legerverpleging, dat het naar het oordeel der Commissie, beter ware hem van de leiding der administratie te ontheffen. [37]

Dit waren dezelfde argumenten die R. reeds in 1897 had aangevoerd. Ze troffen nu doel want bij

Koninklijk Besluit van 31 juli 1918 nr 45 werd een *scheiding* tot stand gebracht *tussen de intendance en de militaire administratie*, die voortaan ieder een afzonderlijk dienstvak zouden vormen [38].

Aan het hoofd van de militaire administratie kwam een inspecteur te staan, die rechtstreeks onder de bevelen van de minister van oorlog viel en jegens deze autoriteit verantwoordelijk was voor de toestand van het dienstvak. Met het weinige gevoel voor traditie ons leger eigen moest de naam „kwartiermeester” verdwijnen, waarvoor in de plaats de huidige benamingen werden ingevoerd.

Wat wellicht weinigen zullen weten is dat dezelfde Legercommissie in een rapport van april 1925 met evenveel vuur weer de samensmelting van beide dienstvakken bepleitte, nadat zij negen jaar tevoren met kracht van argumenten had aangestuurd op een splitsing [39]. Het advies van de commissie werd ditmaal niet opgevolgd en beide dienstvakken zijn tot nu toe hun eigen weg gegaan, waarbij niet uit het oog mag worden verloren dat ook na de scheiding nauwe betrekkingen zijn blijven bestaan. Men denke slechts aan de taak van de verplegingsofficier (thans officier van voeding), die altijd door personeel van de militaire administratie is vervuld en die een voortdurend contact met de intendance noodzakelijk maakt.

In het voorgaande moest veel onbesproken blijven. Het op de voet volgen van alle wijzigingen die in de loop der jaren werden ingevoerd, zou een boekwerk van niet geringe omvang vergen. Vele van de veranderingen sproten voort uit bezuinigingsdrang — de hele geschiedenis van het Nederlandse leger is hiervan een voorbeeld — en de indruk blijft achter, dat de in het begin van dit artikel geciteerde uitspraak van de onvolprezen

historicus Wijn niet alleen voor het begin van de 17e eeuw juist was, maar zijn geldigheid voortdurend heeft behouden. Want welke rationalisaties men ook wil bedenken om bezuinigingen te rechtvaardigen, het leger blijkt een hard gelag voor een volk van kooplieden.

Hoewel buiten het bestek van dit artikel vallende, rest nog een enkele opmerking over de *traditie van de militaire administratie*.

In het boekwerk „Vredesorganisatiën” van 1933 komt een lijst voor met oprichtingsdata van tot de Koninklijke Landmacht behorende onderdelen. Daarin wordt de militaire administratie geacht te zijn opgericht met de instelling van de Inspectie op 31 juli 1918, de datum van het Koninklijk Besluit waarbij een scheiding tot stand werd gebracht tussen de intendance en de militaire administratie.

De keuze van dit tijdstip betekent de negatie van een meer dan honderdjarige ontwikkeling die zonder meer in de hoek wordt gefrommeld alsof er vóór de wending, die deze ontwikkeling in 1918 nam, geen militaire administratie zou hebben bestaan.

Traditie moet een zaak zijn die in de historie wortelt en niet worden opgehangen aan een willekeurige datum waarbij een — op zich zelf belangrijke — reorganisatie tot stand kwam.

Historisch gezien komt alleen de datum 8 juli 1795 in aanmerking om te dienen als *aanvangspunt voor de traditie van de militaire administratie*, toen als uitvloeisel van het „Plan tot organiseering van de armee van de Republicq” voor het eerst kwartiermeesters in het leger werden aangesteld die een financieel-administratieve taak hadden, zij het met beperkte bevoegdheden. Slechts wanneer van deze datum wordt uitgegaan is traditiehandhaving zinvol, elke andere keuze doet te kort aan een stuk historie en is daarmee zinloos.

Literatuur

1. J. W. Wijn — *Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits*. Drukkerij Hoeijenbos & Co, Utrecht (1934) 118.
2. Zie I, blz. 119.
3. Placaat op het stuk van de Monsteringe tot voorkominge van alle frauden in het compleet houden van de compagnien. *Recueil van militaire ordonnancien*, dl 1, nr 2.
4. Reglement voor de Solliciteurs tot de betaalinge van Militie op de Repartitie van de Provincie van Holland. *Recueil van militaire ordonnancien*, dl 1, nr 15.
5. Reglement en generaale ordres voor de regimenten

infanterie van den Staat. *Recueil van militaire ordonnancien*, dl 6, nr 17.

6. Missive van het Committé tot de algemeene zaaken van het Bondgenootschap te Lande. *Recueil van militaire ordonnancien*, dl 9, nr 3.
7. Zie 6, lit. G.
8. Zie 6, lit. G.
9. Zie 6, lit. G.
10. Zie 6, lit. A.
11. Zie 6, lit. B.
12. J. H. K. — *Overzicht van de militaire inwendige administratie*. Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage/Amsterdam (1818)62.
13. *Reglement op de revuën, de administratie, de soldijen en de comptabiliteit der landmagt* (1808).

14. *Provisioneel reglement* (1814)art. 145.
15. *Rec. mil.* (1815)(dl 1)502.
16. *Rec. mil.* (1819)(dl 1)41; (1830)(dl 1)240.
17. *Rec. mil.* (1830)(dl 1)242.
18. *Rec. mil.* (1818)(dl 2)168.
19. *Rec. mil.* (1826)(dl 2)317; (1830)(dl 1)138.
20. *Rec. mil.* (1830)(dl 1)244; (1841)(dl 1)211.
21. *Rec. mil.* (1805)377.
22. *Rec. mil.* (1853)33.
23. *Provisioneel reglement van administratie bij de land-magt* (1819).
24. *Rec. mil.* (1886)27; (1887)199.
25. *Rec. mil.* (1913)460.
26. *Reglement van administratie* (1886)art. 186.
27. *Reglement van administratie* (1916)art. 118; (1936)art. 73.
28. P. F. Brunings — *Onze krijgsmacht*. Charles Ewings, 's-Gravenhage (z.j.)15.
29. Zie 28, blz. 16.
30. *Rec. mil.* (1874-1878)433.
31. J. H. H. Vogel — Een protest-woord tegen de organisatie onzer militaire administratie. *Mil. Spect.* 62 (1893)542.
32. Zie 31.
33. *Rec. mil.* (1895)128.
34. A. W. R. — Eenige beschouwingen over de militaire administratie, meer bepaald met betrekking tot het korps kwartiermeesters. *Mil. Spect.* 66(1897)724.
35. Zie 34.
36. *Staatscommissie, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 12 december 1910*, nr 56 (Legercommissie).
37. *Verslag betreffende de administratie bij de korpsen van het leger tijdens den mobilisatietoestand* (1916)10.
38. *Legerorders* (1918)dl B, nr 278.
39. *Verslag betreffende de samensmelting van het dienstvak der intendance en dat van de militaire administratie en omtrent de werking van laatstbedoeld dienstvak* (1925)10.

